

А. С. Попович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ ІВАНА ОГІЄНКА НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ФОНОСТИЛІСТИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті досліджено використання наукових студій і поетичних творів Івана Огієнка на заняттях зі стилістики у вищій школі. Увагу акцентовано на послугованні науковими працями з історії та культури української мови. Художня спадщина видатного ученого-лінгвіста як дидактичний матеріал збагачує інтелектуальну й емоційну сферу студентів і активізує національний компонент. При виконанні стилістичних вправ і завдань студенти навчаються розпізнавати, спостерігати й визначати стилістичне забарвлення фонетичних засобів. Стилістичне експериментування вчить майбутніх філологів обирати необхідний фонетичний варіант слова й порівнювати його з авторським. Редагування речень готує випускників до конструювання стилістично довершених текстів, а здійснення повного фонетико-стилістичного аналізу художніх творів сприяє формуванню стилістичних навичок.

Ключові слова: стилістика української мови, лінгвістична дисципліна, фоно-стилістики, вища школа, Іван Огієнко, стилістичні вправи, дидактичний матеріал.

Стилістика української мови – завершальна лінгвістична дисципліна в професійній підготовці майбутніх учителів-словесників. Належне місце в цьому навчальному курсі відводиться вивченню проблем фоностилістики, адже «Фонетичні елементи мови як в самому звучанні висловлювання, так і в звуковому оформленні лексико-граматичних засобів мови, безперечно, можуть бути ознаками певного стилю висловлювання» [9, с.126]. Т. Беценко стверджує, що «опис тексту на звуковому рівні – це шлях і спосіб пізнати естетику мовних елементів у їхньому ієрархічному підпорядкуванні та взаємодії» [1, с.33].

Теоретичні питання фонетичної стилістики української мови розглядали Н. Бабиш, Т. Беценко, В. Ващенко, П. Дудик, С. Єрмоленко, В. Калашник, М. Кабиш, А. Калита, І. Качуровський, А. Коваль, В. Ковалевський, В. Коптілов, О. Масюкевич, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Н. Плющ, Г. Сидоренко, І. Ситдикова, Г. Сюта, П. Тимошенко, Л. Українець, І. Чередиченко, В. Шипринкевич, Ю. Юсип-Якимович та інші.

На вивчення фоностилістичних аспектів з методичного погляду звертали увагу З. Бакум, Т. Беценко, Н. Босак, Г. Глазкова, Т. Донченко, О. Караман, С. Караман, І. Коломієць, О. Копусь, О. Красовська, І. Кучеренко, М. Пентлюк, К. Серажим, Д. Семчук, Л. Кравець та інші.

За типовою навчальною програмою зі стилістики української мови з розділу «Фоностилістика (графіко-фонетичні засоби стилістики)» студенти повинні вивчити експресивні можливості звуків української мови, евфонію, евфонічні чергування голосних, звукосимволізм, ономаіопі, звукові повтори і їх стилістичне використання, графостилістичні засоби стилістики. Для здобуття практичних умінь і навичок майбутні учителі-словесники мають досліджувати графіко-фонетичну організацію текстів різних стилів; аналізувати тексти, стилістичний ефект яких створюється акустико-артикуляційними ознаками звуків; виконувати вправи на чергування звуків; визначати види звукових повторів в українських художніх творах [4].

Нам імпонує міркування Т. Беценко про те, що «Взагалі власне мовознавчий доробок ученого (Івана Огієнка. – П. А.) не однонаправлений. Увагу дослідника привертала майже всі розділи науки про мову в традиційному розу-

мінні. Крім того, цікавили різні галузі мовознавчої сфери. Така всеохопність наукових смаків, уподобань, інтересів сприяли виформуванню цілісної мовно-світоглядної системи вченого [2, с.159]. Водночас дотепер залишаються площини, які «потребують нового переосмислення і вивчення» [3, с. 16].

Мета нашої розвідки – проаналізувати дидактичні можливості спадщини Івана Огієнка на заняттях із фоностилістики у вищій школі.

І. Огієнка обґрунтував основні положення фоностилістики у праці «Наша літературна мова». Насамперед треба звернути увагу студентів на потлумачення милозвучності української мови: «Жива народна українська мова по всіх своїх говорах визначається широкою й ясно помітною гнучкістю своєї звукової й фонемної будови, що надає їй виразної гармонійності. Це явище давніше звали милозвучністю мови, а його істота – в гармонійності звуків та в гнучкості форм» [5, с.229]. Відтак майбутні учителі-словесники отримують дослідницьке завдання аналітико-синтетичного спрямування: виписати визначення цього поняття із сучасних наукових і навчальних видань зі стилістики та фонетики української мови, висловити свої міркування, здійснити порівняльний аналіз тлумачень за їх повнотою й виокремленими засобами евфонії, запропонувати узагальнене означення цього лінгвістичного явища. Отже, студенти оволодівають технологіями пошуку необхідної інформації та навичками управління інформацією (умінь знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел) тощо.

С. Яворська безапеляційно стверджує: «Варті уваги його (І. Огієнка – П.А.) наочні посібники: «Наглядна таблиця милозвучності української мови, «Наглядна таблиця знаків розділових». Їх нині можна з успіхом використовувати в школі як роздатковий матеріал або кодограму для ознайомлення учнів з історією української мови» [10].

При підготовці до практичного заняття студенти опрацьовують «Наочну таблицю милозвучності української мови І. Огієнка [6] та розділи «Літературна мова не може бути штучною» [5, с.151-154] і «Гнучкість української мови» [5, с.227-252] видання «Наша літературна мова». Ефективною формою роботи на цьому етапі вважаємо заповнення таблиці:

Засіб милозвучності	Приклади
Чергування звуків <i>у – в</i>	Зайшла вчителька – прийшов учитель, вона в хаті – він у хаті, увійшли – ввійшли
Чергування звуків <i>і – й</i>	
Уникнення збігів однакових звуків	

Студенти виписують засоби милозвучності української мови та наводять по три власних приклади, використовуючи тексти різних функціональних стилів української мови. Водночас ускладнюємо цю роботу творчим завданням: ввести чотири слова або словосполучення, наведені в таблиці, у речення.

За допомогою групової навчальної діяльності пропонуємо працювати над такими завданнями:

- Перша група: Ознайомтеся із висловлюванням І. Огієнка й прокоментуйте його. Назвіть винятки щодо чергування *у – в*, *і – й*. Доберіть по три приклади з сучасних українських художніх творів на кожен вид чергування.

Ті, хто не має чуття гармонійності мови, хапаються за правила зміни в, і на у, й, і хочать проводити це скрізь, «послідовно». А між тим правило цієї зміни має десяток винятків! При цій зміні велику роль грає й звукова музикальність вимови (І. Огієнко «Наша літературна мова»).

- Друга група: Ознайомтеся із висловлювання І. Огієнка й потлумачте його. Назвіть види подвійних граматичних форм української мови. Доберіть шість прикладів використання подвійних форм із сучасних українських художніх творів.

Так, більшість правил нашої літературної вже міцно усталені на одну форму, але при цьому маємо також і певне число живих подвійних форм. Це закон для кожної літературної мови. <...> Ці подвійні форми виявляють гнучкість української мови, таку притаманну живій народній мові (І. Огієнко «Наша літературна мова»).

Через виконання групових завдань майбутні філологи навчаються взаємодопомозі, умінню доводити і відстоювати свої погляди й прислухатися до думки одногрупників, співпраці й роботі для спільного результату тощо [7, с.75].

Студії видатного вченого, його поетичні твори пропонуємо застосовувати як дидактичний матеріал до стилістичних вправ. Сьогодні важливо впроваджувати національну систему виховання в сучасну вищу школу: «Вона може бути реалізована засобами виховання, які визначені у працях І. Огієнка: мовою, історією, обрядами, звичаями, мистецтвом, фольклором, рідним побутом і т. д.» [3, с.77].

- Знайдіть випадки чергування звуків української мови та поясніть їх. Чи виправданими є порушення законів евфонії української мови?

1. Розмовляй у родині своїй тільки рідною мовою. 2. Бережи своє особове ім'я й родове прізвище в повній національній формі й ніколи не змінйай їх на чужі. 3. Кожний, хто вважає себе свідомим членом свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови. 4. Де б ти не жив – чи в своїм ріднім краї, чи на чужині, – скрізь і завжди мусиш уживати тільки однієї соборної літературної мови й вимови...

- Перепишіть речення, обираючи з дужок правильний звуковий варіант слів. Обґрунтуйте вибір.

1. (В, У) сенсаціональна мова, що нею (у, в) рядують, пишуть книжки, на(у, в) чають по школах (і, ї) говорить більшість інтелігенції, зветься мовою літературною. 2. Соборна літературна мова надає своєму народ(у, ові) глибокого почуття (в, у) сенсаціональної одности, де (б, би) він не жив (і, ї) до якої держави він не належав (б, би). 3. Народ, що не має соборної літературної мови, не має (ї, і) (у, в) сенародних завдань: свідомою нацією він не стане (ї, і) державним не буде. 4. Не (робімо, робім) (з, із, зі) свого єдиного народу кількох народців! 5. (У, В) сі (у, в) чителі інших предметів мусять завжди звертати пильну увагу, щоб (ї, і) на їхніх годинах панувала чиста літературна мова. 6. Кожний батько повинен завжди пам'ятати, що найголовніший (у, в)читель рідної мови для своїх дітей – то він сам (з, із, зі) своєю дружиною. 7. Студент вищої школи, де (б, би) він не (в, у) чився, мусить добре знати (і, ї) рідномовну термінологію свого фаху:

- Доберіть із наукової спадщини І. Огієнка п'ять речень із наявними засобами милозвучності. Визначте їх та проаналізуйте.

- Знайдіть у поданих реченнях порушення евфонічності та виправте їх.

1. Цілий народ мусить пильно дбати, щоб всі його школи були тільки рідномовні, бо тільки вони виховують свідому націю. 2. Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні і морально міцні характери. 3. Кожна школа мусить навчати своїх учнів й рідномовних обов'язків. 4. Учні усіх середніх шкіл мусять вживати як на лекціях, так й на перервах й вдома тільки чистої літературної мови, завжди пильно слідкуючи на своєю мовою і вимовою. 5. Студентство вищих шкіл мусить бути одним з найсильніших двигунів розвою і консервації своєї соборної літературної мови.

- Віднайдіть слова, до яких можна дібрати фонетичні варіанти. Обґрунтуйте вибір автора.

1. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації. 2. Не вільно вчителеві оправдувати свого незна-

ння рідної мови нефаховістю. 3. Пильуйте всіма силами, щоб перша мова вашої дитини була справді матірня – своя рідна. 4. Учений-мовознавець мусить усі сили свої віддавати найперш на створення всенаціональної літературної мови. 5. Набудьмо звичку звертатись до словника.

- Визначте види звукових повторів та їх стилістичні функції.

1. Стою на молитві при Божім Престолі,

І хиляться долу коліна:

«Пошли, Боже, Рідному Краєві Волі,
Нехай оживе Україна!» («При Божім Престолі»).

* * *

2. Не говори, що Правда вмерла, –

Вона живе між нами всюди,

І з-під її святого берла

Ще родяться чеснотні люди («Не говори»).

* * *

3. Вставаймо ж усі ми, вставаймо повсюди,

Хапаймося міцно за зброю.

Хай вільно зітхнуть нам намучені груди,

До бою, до бою, до бою!... («Наш бій за державність»).

* * *

4. В чужих руках Свята Софія,

Стоїть німа, як та вдовиця,

І плаче Матінка Марія,

Без неї ж Київ – не столиця... («Воскресіння України»).

* * *

5. Й Отців зібралось довгі сотні,

Й з народом разом йшли до бою, –

За Праву Віру всі охотні

Накласти сміло головою! («Наш бій за державність»).

* * *

6. А Турок зчорнів, немов хмара грозова, –

Йому ця Святиня нелюба,

Й тенета плетуться з зрадливого слова

В невіри цього душогуба... («Наш бій за державність»).

* * *

7. Я все життя орав та сів

І обробляв Господню ниву,

І дух святий на поміч вів,

І думку яру, й думку сиву! («Свята Біблія відвічна»).

- Доберіть із поетичних творів І. Огієнка по два приклади алітерації, асонансу, анафори, епіфори. Визначте стилістичні функції.
- Виконайте повний фонетико-стилістичний аналіз поезії І. Огієнка «Як ти українець...».

Студенти при виконанні вправ і завдань навчаються розпізнавати, спостерігати й визначати стилістичне забарвлення фонетичних засобів. Виконуючи вправи на стилістичне експериментування, майбутні філологи обирають необхідний фонетичний варіант слова й порівнюють його з авторським. Редагування речень готує випускників до конструювання стилістично завершених текстів,

а здійснення повного фонетико-стилістичного аналізу художніх творів сприяє формуванню стилістичних навичок.

Погоджуємося зі слушними міркуваннями М. Пентилок, що тексти вправ повинні бути стилістично бездоганними й ілюструвати стилістичне багатство української мови, засвоєнню стилістичних функцій мовних одиниць сприяють вправи, зміст яких відбиває ці функції [8, с.116].

На часі робота майбутніх учителів української мови і літератури над науково-дослідницьким проектом, що сприятиме активізації пошукової діяльності студентів, розвиватиме критичне мислення та лінгвістичні вміння й здібності, мотивуватиме до подальшої наукової діяльності:

Ознайомтеся із висловлюванням Івана Огієнка: «*Правопис і граматика советської України навмисне затирають це явище, яке в нашій мові, але невідоме мові російській, і приймають тільки один головний сполучник і, а й та та відкидають. Так само вони затирають істотну в нашій мові зміну ненаголошеного у на в*» [5, с.232-233]. Подискутуйте з видатним ученим, використовуючи праці сучасних мовознавців про вживання і, й, та. Підготуйте наукове повідомлення у формі мультимедійної презентації. Для підготовки наукового повідомлення скористайтеся такими джерелами: Український правопис (1993), Б. Антоненко-Давидович «Як ми говоримо» (1994), К. Городенська «Сполучники української літературної мови» (2010), О. Пономарів «Українське слово для всіх і для кожного» (2013), Г. Весельська «Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст.» (2014), підручники і навчальні посібники зі стилістики української мови І. Білодіда, І. Чередниченка, А. Коваль, Л. Мацько, П. Дудика та інших.

Отже, на заняттях зі стилістики української мови варто послуговуватися науковими працями Івана Огієнка з історії та культури української мови, а також використовувати спадщину великого українця, видатного ученого-лінгвіста як дидактичний матеріал, що збагачує інтелектуальну й емоційну сферу студентів і активізує національний компонент.

Список використаних джерел:

1. Беценко Т. Фоностилістичний рівень філологічного аналізу художнього тексту (На прикладі поезії Павла Тичини «О панно Інно») / Тетяна Беценко // Дивослово. – 2013. – №2. – С. 33-38.
2. Беценко Т.П. Філософія мова Івана Огієнка / Т.П. Беценко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / [редкол. : С.А. Копилов (гол. ред.), В.С. Прокопчук, Л.М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Вип. XI. – С. 158-163.
3. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект / А.А. Марушкевич. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 128 с.
4. Режим доступу: [451](http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/cgi/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=SKS_PRINT&P21DBN=SKS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M&S21STR=Стилiстика української мови : програма для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України / Л. Мацько // Дивослово. – 2002. – № 9. – С. 50-57.
5. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
6. Огієнко І. Наочна таблиця милозвучності української мови / Іван Огієнко // Дивослово. – 1996. – №5-6. – С. 16-23.
</div><div data-bbox=)

7. Освітні технології / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
8. Пентилюк М.І. Робота з стилістики в 4-6 класах / М.І. Пентилюк. – К. : Рад школа, 1984. – 136 с.
9. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К. : Рад. школа, 1962. – 495 с.
10. Яворська С. Українська мова за рубежом [Електронний ресурс] / С/ Яворська. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6968/1/S_YAVORSKA_SLOVANSK_GL.pdf.

In the article investigated the using of scientific studies and poetry of Ivan Ohienko at Stylistics lessons in high school. The attention paid to using by scientific works on the history and culture of the Ukrainian language. The artistic heritage of outstanding scientist-linguist as didactic material enriches the intellectual and emotional sphere of students and activates the national component. Doing the stylistics tasks and exercises students can learn to recognize, observe and identify phonetic stylistic means. Stylistic experimentation teaches future philologists to choose the necessary phonetic word and compare it with the author one. Editing of sentences prepares graduates for constructing stylistically perfect texts and doing full phonetic-stylistic analysis of literary works contributes formation of stylistic skills.

Key words: Stylistics of the Ukrainian language, linguistic discipline, Phonostylistics, high school, Ivan Ohienko, stylistic exercises, didactic material.

Отримано: 10.02.2017 р.

УДК 37.01(092):37.016:811.161.2

С. З. Романюк

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У статті акцентується увага на актуальних лінгводидактичних ідеях Івана Огієнка, які до нині не втратили своєї актуальності й заслуговують широкого використання в сучасному освітньому просторі України. Доведено, що головним чинником збереження й розвитку української мови вчений визначав українські школи а тому акцентував увагу на їх відкритті скрізь, де проживають українці і наголошував, що навчання в них повинно відбуватися лише літературною мовою, оскільки вона є головною ознакою нації й забезпечує її єдність та життєдіяльність. Провідним засобом опанування мовою вчений визнав навчальні книги – підручники й посібники, для підготовки яких виробив відповідні вимоги / врахування вікових особливостей учнів; доступність, логічність, послідовність викладеного матеріалу; наявність, крім основних завдань, практичних вправ, завдань для закріплення знань, повторення і контролю; графічне відображення змісту виучуваного матеріалу; наявність завдань творчого характеру тощо.

Аргументовано, що І. Огієнко обґрунтував найбільш оптимальні принципи навчання української мови (науковості – вивчення граматики повинно базуватись на найновіших досягненнях лінгвістики й лінгводидактики; доступності навчання – створює сприятливі психолого-педагогічні умови для успішного засвоєння нового навчального матеріалу, свідомого вивчення лінгвістичних законів і понять; систематичності й послідовності викладання навчального матеріалу; міцності знань; індивідуального підходу, урізноманітнення й диференціації завдань для кожного учня; емоційності – мобілізує увагу учня, розвиває його пам'ять і мис-